

Тодор БАЛКАНСКИ

Институт за български език, България

„ЗАГУБЕНИЯТ“ ОРОНИМ?!

Todor BALKANSKI

Institute for Bulgarian Language, Bulgaria

THE “LOST“ ORONYM?!

The article is about the name of the highest mountain top in Bulgaria and on the Balkans. The names the top has had (or is supposed to have had) are reviewed. An analysis is made of the name *Lyubot(r)en* which the top had before the Turks came to the Balkan peninsula.

Ключови думи: връх, бог, топоним, ороним, теоним, езикова археология.

Keywords: mountain top, god, toponym, oronym, theonym, linguistic archaeology.

Проблем с 600-годишна давност – откогато планинският първенец на Балканите – 2925,4 м – се нарича *Мусала*. Датата се взема приблизително по построяването на първата джамия по българските земи през 1385 г. По достоверно сведение на хрониста Ашик Заде паша това е станало в Сяр за нуждите на доведените юруци от Сарухан на Малоазийския бряг (Гизе 1929: 56).

Юруците, предимно номади туркмени, не заемат български имена и не ги калкират. На пасищните обекти по техния път на пасящите овце (Коюн йолу) поставят свои имена според юрушкия географскоименен стереотип. Респективно имената на високите върхове се означават с имена на преклонение към Бога – старият от тангрианството Тенри и новият от мюсюлманството Аллах. По универсалията, която е валидна и за славяните, които за разлика от туркмените и кумани не са традиционни пастири, респективно, отбягвали са планината.

Такава е съдбата на всяка местност с име *Мусал(л)а* в българската езикова територия. *Мусалла* е по религиозен термин, тур. *musalla* ‘място за молитва’. Този термин е много известен и обясняван в литературата, поради което не давам обширна библиография. Да се има предвид и обстоятелството, че няма

мюсюлманско гробище без *мусала*, т.е. камък, на който се поставя покойникът за последна молитва преди погребението.

Географското име *Мусала* дразни българските пуристи от времето на Богоров до днес (да го наречем „времето на Сидеров“)¹. Името ще да е въведено с нежелание в първия Географски речник на Жечо Чанков (Чанков 1918: 206), защото този обстоятелствен географ се отказва да обяснява произхода му. Единственият опит да се смени името *Мусала* е направен от идеологически маркирания пуризм на българския комунизъм, който следва съветския. След като съветският пуризм решава да смени името на най-високия връх на Заалтайския хребет на границата на Киргизия и Таджикистан, дотогава – 1928 г. – *Пик Кауфман* (на имперския губернатор на Ташкент), на *пик Ленина* (Никонов 1966: 231). Разбира се, без да се интересува от оригиналното таджикско или киргизко име на върха. Същото става и в България – щом има висок връх, той трябва да носи името Сталин (тогава „Вожд на народите“). Преименуван е с Указ 129 на ВНС, обнародван в Известия на Президиума на НС № 61, 14.03.1950 г.), вж. при Киселкова (2015: 148 и сл.). Все още не е намерен протоколът от решението на ЦК на БКП. Неофициално се твърди, че предложението е на тогавашния Първи в държавата – Вълко Червенков. След време, през 1962 г., българският комунизъм, следвайки съветския, се отказва от името *Сталин* и върхът връща старото си турско име *Мусала* [Киселкова 2015: 148 и сл.]. Без да е потърсен българският оригинал. А той беше известен 50 години преди промяната му. Но българският комунизъм не се интересуваше от българското име *Люботрен*. С името *Сталин* се именуваха град, язовир, стопански обекти и др.

Малко история:

През 2005 г. представих книгата на Неделчо Топузов за село Поибрене, Панагюрско², най-голямото колибарско село в България. Тогава обясних пред поибренци, че тяхното име няма нищо общо с ономастичната версия, пусната от Й. Заимов, за връзка на името с *Ибър*, на горното течение на Марица (Заимов 1977). Посочих им езикови свидетелства за това, че старите поибренци са дошли от мястото *Поибър* в Българското Косово – като *Подуене*, което е от място *Подуй* в същата област. Времето на прииждането е голямото разместване на българите, което предприема Муса султан, известният Муса Кеседжия, през 1409–1410 г. Тогава Неделчо Топузов спомена и

---

¹ Волен Сидеров, водач на Политическа партия „Атака“ всъщност е последният по време „пурист“, при това краен, който, без да има специално образование за езиковите процеси, буквално засипва медийното пространство с недомислици по темата. *Пуризмът* в езиковата политика е като крайната *-филия* в политиката!

² Неделчо Топузов, поибронец по род. Всъщност той е откривателят на *-ец имената* в Средногорието като езикови маркери за извори. Тази статия посвещавам на този труженик на пазарджишкото краезнание!

„мълчанието“ за името *Люботрен*, старо на *Мусала*, за което настоя да го осветля като български езиков археолог. После този автор въведе идеята си във втората си книга „История на село Поибрене“ (Топузов 2012: 191).

Действително, бях записал името *Люботрен* по първото издание на Г. Димитров „Княжество България“ (Димитров 1894: 21).

Тук ще цитирам съобщението на известния историк по второто издание (2013): „В стари времена *Рила* е наричана Скомброс,..., а върхът *Люботрен* (3150 м)“ (Димитров 2013: 29).

В последните години българската оронимия е затлачена от пуристичните „напъни“ на атакистите Волен Сидеров и Магдалена Ташева – люде, с които не може да се спори научно. А и не бива! Тази е и причината да закъснея с това „четене“ на *Люботрен*. Вестник „Атака“ щеше да ме подложи на постоянен тормоз, както в. „Минаха години“ с мнението ми, „че момчето с пистолета“ на паметника на Митко Палаузов в Габрово противоречи на българската представа за образа на Българчето. Но това е екстралингвистика донякъде.

Г. Димитров не съобщава откъде е взел името *Люботрен*. Но явно „на терен“. Като останалата информация в неговия тритомник.

Езиковоархеологическо четене:

Името *Люботрен* в тази си форма е название прецедент. Ономастичният анализ члени неработещите форманти *-рен* и *Любот-* : *-трен* и *Люб-о-*. Обстоятелство, което предполага нестарателен запис (лапсус калами) на българско географско име с протеза *-р-*, която трудно би се обяснила. На помощ идва ономастичната аналогия в два плана:

- теонимно-оронимен: високите върхове на огледни места в планините обичайно се наричат с имена на богове, срв.: *Богдан*, най-високия връх в Средна гора, по теоним *Богдан*, *Люботен*, връх в планината Люботен (Шар планина) в Скопско; *Тенри ола*, най-високия връх на Тянан по теонима *Тенри* : *Тангра*; *Алабак* в Западните Родопи по *Аллах* и мн. др.
- онимобразователен: по предположението, че *Люботрен* е друга деформирана форма на *Люботен*.

Оронимът *Люботен* е регионален, за първи път в гръцка грамота на Михаил IX Палеолог (1299): *πλανήνν εις τό Λουμπό Τάνιον* (Мошин 1975: 291). Същото име Планина Люботънъ е повторено в грамотата на крал Милутин от 1308 г. (Мошин 1975: 321).

Първото четене на *Люботен* прави Й. Заимов (Заимов 1973); по начално прил. Люботенѝ, датирано по наставката като реална до IX–X в. Люб и ца Станковска (Станковска 1997: 153) оспорва това имепроизводство и предлага декомпозиция от синтагмата **Люботен връв, рид*, като запазва наст.

-ен от *Любота* при Й. Заимов до *Люботен*, което име въвежда в своя Речник на личните имиња кај Македонците (Станковска 1992: 169). Което всъщност „преписва“ от Заимовия „Български именник“ (Заимов 1988: 143). Тук за него „изчезнало име“, за Станковска – „реално македонско“. Олга Иванова (Иванова 1982: 97) измества „субстантивираното“ *Люботен* при Станковска и го приема за прилагателно по лично име *Любота* + -ен (-енъ, -ѣнь).

Обяснението по ЛИ *Любота* : *Люботен* на българите (и македонците от тях) „ономастично буксува“. Тъй като въпросът е защо да не е друго име – да кажем, на -ота: *Тихота*, *Драгота* и под.? И защо става въпрос за най-висок връх на определена планина? Както се каза, тези ороними при българите носят имена на славянски божества. Срв. и недоказаната теза за *Пирин* по теоним *Перун*. В такъв случай *Люботен* ще да е теоним на славянско и българско езическо божество. Става въпрос за така наречените у с п о р е д н и и м е н а на основните теоними, като напр. за *Аллах* : *Хурем* ‘добър, благ’, *Хюсеин* ‘най-красив’ и др.; за *Исус* : *Агнец*, *Емануил* и др. – имат по 100 епитета! Тези успоредни имена са известни в славянската теонимия, срв.: върховното божество на славяните е познато с имена *Сварог* ‘слънце’, *Дийн* ‘ден, в който грее слънцето’, *Бог*, *Триглав* (по него и *Триглав* в Калоферската планина, неточно обяснявано с три върха: Пиргос, Кадемлия, Мазалат)³ (Чанков 1958: 464). Преименуването от *Кадемлия* на *Триглав* става през 1942 г., като се има предвид теонимът *Триглав* при славяните, който при българите се синонимизира с *Троян*, при русите *Житный дед*; *Перун* е наричан *Ездец* и др. (вж. Бичков 2001).

Търсенето на универсалията у с п о р е д н и и м е н а : е в ф е м и з м и отвежда към още едно тълкуване на българското *Люботен* като име, свързано със славянското божество *Летница*, друго име на Перуновата съпруга: *Перкунателе* = *Слава* = „Слънце“. В случая *Люботен* най-вероятно е българското божество, смятано за син на *Летница* и *Перун*: *Ездец*. Етимологически в славянския божески пантеон се свързва с бога *Люб*, пазител на брака, *Любич*, бог на пламенната любов [Бичков 2001: 169].

Това четене е в границите на ономастичната хипотеза! По нея може да има и други обяснения, които обаче намирам за по-малко вероятни.

Ще се спра на една от тях, която допуска, че при Г.-Димитровото *Люботрен* не е налице лапсус калами. В такъв случай не става ли въпрос за името на върховното божество при българите от периода на християнизацията, когато са възприемали *Исус* под имената *Свети Перун* (Бичков 2001: 214) или *Терноглав*. В такъв случай *Люботрен* (с метатеза) ще да е декомпозиция от *Люботерноглав. За *Терноглав* срв. Бичков 2001: 283:

³ *Триглав* е теонимен ороним в полската, чешката и словашката ономастика. Срв. *Триглав*, най-високата част на Юлийските Алпи в Словения (2863 м).

„ТЕРНОГЛАВ – бог победы, чье изображение христиане принимали за изображение Иисусово. На голове у него терновый венец – символ солнечного божества. Внешне от Иисуса практически не отличается.“

Никога не съм приемал, че рано регистрираните имена като *Любослава*, *Любовид* (XI в.), *Люборад* (XIV в.) имат глаголна основа при първия компонент. Би трябвало *Любислава, *Любовид, *Любирад. Допускам, че в случая са налице славянски епитети към имената на старите божества на нашите прадеди. Преди да се калкира гр. *ἄγιος*, стб. *свѣтъ* В случая *Света Слава, *Свети Вид, *Свети Рад – старото *Любъ* ще да е епитет ‘обичан’!?

Срв. крилатото *Бог е Любов!*

ЛИТЕРАТУРА // BIBLIOGRAPHY

- Бичков 2001:** *Бичков, А.* Энциклопедия языческих богов, М., 2001. [**Buchkov 2001:** *Buchkov, A.* Enciklopedia jazycheskikh bogov, M., 2001].
- Гизе 1929:** *Giese, Fr.* Die altosmanische Chronik Aşik paşa zade, Leipzig 1929.
- Димитров 1894:** *Димитров, Г.* Княжество България в историческо, географско и етнографско отношение, С., 1894, 2013 (II изд.). [**Dimitrov, 1894:** *Dimitrov, G.* Knyazhestvo Bulgaria v istorichesko, geografsko i etnografsko otnoshenie. S., 1894. 2013 (II izd.)].
- Займов 1973:** *Займов, Й.* Български географски имена с -јъ, С., 1973. [**Zaimov 1973:** *Zaimov, J.* Balgarski geografski imena s -jъ S., 1973].
- Займов 1988:** *Займов, Й.* Български именник, С., 1988. [**Zaimov 1988:** *Zaimov, J.* Balgarski imennik, S., 1988].
- Займов 1977:** *Займов, Й.* Местните имена в Панагюрско, С. 1977. [**Zaimov 1977:** *Zaimov, J.* Mestnite imena v Panagyursko, S., 1977].
- Иванова 1982:** *Иванова, О.* Месните имиња на областа по сливот на Брегалница, Ск., 1982. [**Ivanova, 1982:** *Ivanova, O.* Mesnite iminja na oblata po slvot na Bregalnitsa Sk., 1982].
- Киселкова 2015:** *Киселкова, Ал.* Промени в наименованията на физикогеографски обекти в България 1878–2014 г., С., 2015. [**Kiselkova 2015:** *Kiselkova, Al.* Promeni v naimenovaniyata na fizikogeografski obekti v Bulgaria, S., 2015].
- Мошин 1975:** *Мошин, В.* Споменици, I, Ск. 1975. [**Moshin 1975:** *Moshin, V.* Spomenitsi, I, Sk. 1975].
- Никонов 1966:** *Никонов, В.* Краткий топонимический словарь, М., 1966. [**Nikonov 1966:** *Nikonov, V.* Kratkij toponimicheskij slovar, M., 1966].
- Станковска 1992:** *Станковска, Л.* Речник на личните имиња кај Македонците, Ск., 1992. [**Stankovska 1992:** *Stankovska, L.* Rechnik na lichnite iminja kaj Makedontsite, Sk., 1992].
- Станковска 1997:** *Станковска, Л.* Македонска ойконимија, т. II, Ск., 1997. [**Stankovska 1997:** *Stankovska, L.* Makedonska ojkonimia, t. II, Sk., 1997].

- Топузов 2012:** *Топузов, Н.* История на село Поибрене, Панагюрище, 2012. [**Topuzov 2012:** *Topuzov, N.* Istorija na selo Poibrene, Panagyurishte. 2012].
- Чанков 1918:** *Чанков, Ж.* Географски речник на България, Македония, Добруджа и Поморавие, С., 1918. [**Chankov 1918:** *Chankov, Zh.* Geografski rechnik na Balgaria, S., 1918].
- Чанков 1958:** *Чанков, Ж.* Български географски речник, С., 1958. [[**Chankov 1958:** *Chankov, Zh.* Balgarski geografski rechnik, S., 1958].